

#30

rekauši iš kino

PAKELIUI Į MOKYKLĄ

Metodinė filmo aptarimo medžiaga

Dokumentinis filmas „Pakeliui į mokyklą“ rekomenduojamas įvairaus amžiaus mokiniams. Jis itin tinkamas diskutuoti apie vaikystės sampratą, asmenybės brandą skirtinguose kultūriniuose ir socialiniuose kontekstuose, mokinių požiūrį į mokymąsi, besivystančių ir išsivysčiusių pasaulio šalių skirtumus bei panašumus, švietimo sistemą, socialinį gyvenimą, savanorystę, humanitarinę pagalbą, socialinės gerovės projektus. Šioje metodinėje medžiagoje filmas yra aptariamas, atsižvelgiant į jo pasakojimą bei stilių. Joje taip pat pateiktos užduotys, skirtos socialiniam ugdymui (geografijai, pasaulio pažinimui, istorijai, psichologijai), bendrųjų kompetencijų, doriniam ir meniniam ugdymui, kalboms bei informacinėms technologijoms. Paryškinti kino kalbos terminai detaliau paaiškinami žodynėlyje metodinės medžiagos pabaigoje.

Parengė Gintė Žulytė

Prancūzų kino režisieriaus Pascalio Plissono dokumentinio filmo „Pakeliui į mokyklą“ (Prancūzija, 2013 m., 77 min.) herojai – 11-13 metų vaikai, gyvenantys įvairiose pasaulio šalyse: Argentinoje, Maroke, Kenijoje ir Indijoje. Visus juos vienija tai, kad, norėdami pasiekti mokyklą, jie turi nukeliauti daugybę kilometrų ir įveikti kelyje pasitaikančias kliūtis: dramblius, kojos skausmą, įklampusį neįgaliojo vežimėlį. Tačiau vaikai nepasiduoda – jie ištvermingai siekia savo tikslo.

filmo pasakojimas: keliolika kilometrų iki... mokyklos

Dokumentinis filmas „Pakeliui į mokyklą“ siūlo žiūrovui „palydėti“ į mokyklą pagrindinius šio filmo herojus: vienuolikmetį Jacksoną ir jo jaunesniąją seserį Salomę Kenijoje, dvylikametę Zahirą bei jos drauges Zineb ir Noura Maroke, vienuolikos metų Carlito ir jo šešiametę sesutę Mikaelą Argentinoje bei trylikos metų Samuelį kartu su jo jaunesniaisiais broliais Emanueliu ir Gabrieliu Indijoje. Nors vaikus vieną nuo kito skiria tūkstančiai kilometrų, juos vienija nuolatinis pasiryžimas, nepaisant kliūčių, keliauti keliolika kilometrų nuo namų iki mokyklos ir atgal.

Filmo pasakojimui kurti naudojamas **paralelinis montažas**. Jis padeda supinti kelias tarpusavyje nesusijusias istorijas, o žiūrovas pakaitomis tarsi perkeliamas iš vienos pasaulio vietovės į kitą. Jis seka Atlaso (Marokas) kalnų takeliais kaitrioje saulėje su draugėmis keliaujančią Zahirą, Kenijos platybėse nuo dramblių bėgančius Jacksoną ir Salomę, Patagonijos (Argentina) uolėtais kalnais jojančią Carlito ir į jį įsikibusią mažesniąją sesutę Mikaelą, Bengalijos įlankos pakrantėje (Indija) neįgalaus brolio Samuelio vežimėlį stumiančius Emanuelį ir Gabrielį. Vis dėlto, filmo pasakojimo centre ne visuomet vaikai, kartais žiūrovo dėmesys nukrypsta į kraštovaizdį, vaikų artimuosius bei praeivius. Režisierius Pascalis Plissonas juos naudoja tarsi nuorodas, užsimenančias apie vaikų tykančius pavojus, gyventojų užsiėmimus, gyvenimo būdą, gamtos išteklius ir kt.

Filmo pabaigoje visi vaikai pasiekia savo tikslą – mokyklą. Smalsumą, pagarbą mokytojams ir mokyklai atskleidžia ne tik jų elgesys per pamokas, bet ir svarstymai apie mokymosi prasmę. Neįgaliojo vežimėliu judantis Samuelis prisipažįsta: „Mano tikslas yra tapti gydytoju ir padėti tokiems vaikams kaip aš vaikščioti.“ Jacksonas tiki, kad mokykloje įgytos žinios jam suteiks galimybę tapti pilotu, Carlito džiaugiasi galėsiantis dirbti veterinaru, o Zahira trokšta gydyti visus, kurie serga, ypač varginguosius. Šios vaikų mintys padeda suprasti jų norą siekti žinių ir pasiryžimą įveikti ilgą kelią į mokyklą. Tačiau filmas taip pat palieka ir daug atvirų klausimų, kurių atsakymų derėtų ieškoti jau šiaipus ekrano: ar vaikai ir ateityje saugiai pasieks mokyklą? Kiek iš jų ją baigs? Ar jie tikrai turės galimybę įgyti savo išsvajotą profesiją? Kokios vaikų gyvenamosios vietovės švietimo, ekonomikos, kultūros perspektyvos? Ar galime kuo nors jiems padėti, jei mus skiria tūkstančiai kilometrų?

filmo stilius: „langas į pasaulį“

Neužmirškime, kad pagrindinė filmo mintis ir idėja yra perteikiama ne tik pasirenkant istoriją ir sukuriant atitinkamą scenarijų. Siekiant pilnavertiškai išreikšti idėją, taip pat būtina sukurti ir tinkamą filmo stilių (parinkti erdves, apšvietimą, kameros rakursus, garso takelį ir t. t.).

Filmo „Pakeliui į mokyklą“ kūrėjai naudoja kino kalbos elementus, būdingus dviem skirtingoms dokumentikos rūšims: **stebėjimo dokumentikai** bei pažintiniams, moksliniams dokumentiniams filmams (pvz., filmams apie gamtą).

Kaip būdinga stebėjimo dokumentikai, operatorius ir režisierius filme išlieka tarsi nematomi. Jie nemėgina kištis į savo herojų gyvenimą, filmuodami nebendrauja su jais, tik stebi iš šalies. Taip filmo kūrėjai stengiasi parodyti žiūrovui tokią vaikų kasdienybę, kokią jis ar ji patygtų atsidūrę pašalinių stebėtojų vietoje. Todėl filme dažnai naudojama **objektyvi kamera**, o veikėjai, vaikai, elgiasi taip, tarsi kameros nebūtų (išskyrus paskutinius **filmo kadrus**, kai jie dalijasi mintimis apie savo svajones). Vis dėlto, „Pakeliui į mokyklą“ kamera nutolsta nuo herojų dažniau nei įprasta stebėjimo dokumentikoje. Tuomet filmuojama **bendru filmavimo planu**, o kartais, naudojant **kameros rakursą „iš paukščio skrydžio“**, tarsi „sklendžiama“ virš Patagonijos, Atlaso kalnų slėnių ir takelių ar Kenijos laukinio gamtovaizdžio. Šios kinematografinės priemonės, o ir patys filmavimo objektai (besivystančių šalių kraštovaizdis, jų gyventojai) primena pažintinių dokumentinių filmų apie gamtą ir įvairias geografines vietas stilių (pvz., Nacionalinės geografijos kanalo laidas). Jų žiūrovas turi galimybę jaustis saugiai užėmęs patogią stebėtojo poziciją ar netgi žvelgti į aplinką „dievišku“, tai yra viską aprėpiančiu, žvilgsniu ir išvysti tai, ko net patys filmuojami herojai negali pamatyti.

Dar vienas bruožas, neleidžiantis filmo „Pakeliui į mokyklą“ išskirtinai priskirti stebėjimo dokumentikos rūšiai – **filmo montažo būdas**. **Paralelinis montažas** suteikia žiūrovui galimybę „šokinėti“ erdvėje ir laike tarp tūkstančių kilometrų atstumu nutolusių vietovių, tačiau kartu jis neleidžia perteikti nuolatinio buvimo, keliavimo su herojumi jausmo. Todėl šiame filme žiūrovo susitapatinimą su filmo veikėjais sustiprina **garso takelis**, kuriame dažnai skamba ne filmo erdvei priklausantys (diegetiniai) natūralūs garsai (kaip būdinga stebėjimo dokumentikai), bet muzika, suteikianti vaizdai emocinį krūvį.

diskutuo kime

Su mokiniais siūlome aptarti apačioje pateikiamus klausimus. (Juos galite pasirinkti, atsižvelgdami į mokinių amžių bei pamokų temas.)

- 1) Kaip manote, kodėl filmo „Pakeliui į mokyklą“ herojai taip ištvermingai, nepaisydami iškylančių sunkumų, keliauja į mokyklą? Ką jiems reiškia galimybė mokytis?
- 2) Su kokiomis kliūtimis jie susiduria?
- 3) Kaip jums atrodo, kodėl jie negali naudotis transportu, kodėl nėra mokyklų arčiau namų?
- 4) Kokio filmo herojaus istorija (jo / jos kelias į mokyklą) jums įsiminė labiausiai? Kodėl?
- 5) Galbūt norėtumėte sužinoti papildomos informacijos apie šį herojų? Jei taip, kokios? Kaip manote, kaip režisierius Pascalis Plissonas galėjo šią informaciją perteikti žiūrovui (pvz., filmuoti herojų tam tikrose vietose, kalbinti jo aplinkos žmones ir pan.)?
- 6) Kodėl, jūsų nuomone, filmo režisierius norėjo papasakoti apie vaikų, gyvenančių skirtingose šalyse, kelią į mokyklą?
- 7) Kokia kino raiškos priemonė padeda sukurti įspūdį, kad filmo veikėjų istorijos rutuliojasi paraleliai viena kitai, tuo pat metu? Kuo skirtingi filmas, jei režisierius pirmiausia papasakotų vieno vaiko istoriją, tuomet pereitų prie kito?
- 8) Kaip keitėsi filmas, jei jo herojumi būtų vaikas(-i) tik iš vienos pasaulio vietovės? Aptarkite tokio filmo privalumus ir trūkumus.
- 9) Kodėl, jūsų nuomone, režisierius filme nepasakojo apie Vakarų Europos šalių ar JAV mokinių kelionę į mokyklą? Jei jis būtų nusprendęs tai daryti, kaip, jūsų nuomone, tai būtų pakeitę filmą?
- 10) Kuo filmo veikėjų mokyklos skiriasi nuo jūsų? Aptarkite mokyklos erdvę, mokinių požiūrį į mokymąsi, santykius su mokytojais, svajones apie profesijas ir kt.
- 11) Ar teko girdėti, kokiose mokyklose mokėsi jūsų seneliai? Kuo jos skiriasi nuo šiuolaikinių Lietuvos mokyklų? Ar žinote, kaip seneliai keliaudavo į pamokas? O kaip šiandien mokyklą pasiekia atokiuose kaimuose gyvenantys vaikai?
- 12) Kuo filme rodomų vietovių švietimo, ekonominė sistema skiriasi nuo Vakarų pasaulio šalių?
- 13) Kaip manote, kodėl tokia netolygi pasaulio šalių ekonominė ir socialinė raida? Atsakydami į šį klausimą pasidalinkite žiniomis apie Maroką, Kenijos, Argentinos ir Indijos istoriją, politines sistemas ir pamėginkite išskirti jas vienijančias patirtis.
- 14) Kaip jums atrodo, ar tarptautinės žmogaus teisių bei labdaros organizacijos, įvairios savanorystės programos gali daryti teigiamą įtaką besivystančių šalių socialinei gerovei? Galbūt žinote konkrečių atvejų, kaip jos padėjo spręsti konkrečias problemas? Pasidalinkite pavyzdžiais.
- 15) Kaip manote, ar visi filmo herojai baigs mokyklą? Ar, jūsų nuomone, visi jie turės galimybę įgyti išsvajotą profesiją? Kokių kliūčių gali pasitaikyti jų kelyje? Kokios jų perspektyvos?
- 16) Kaip manote, kodėl filmo režisierius apie vaikų kelią į mokyklą nusprendė kurti ne vaidybinį, bet dokumentinį filmą? Kokie dokumentinio filmo privalumai / trūkumai? Diskusiją galite pratęsti atlikdami žemiau pateikiamą 5-ą užduotį.

užduotys mokiniams

1 Meninis ugdymas, bendrosios kompetencijos, dorinis ugdymas, socialinis ugdymas (geografija, istorija, psichologija), kalbos

a) Pasirinkite vieną iš filmo herojų.

Jacksonas

Zachira

Carlito

Samuelis

Surinkite informaciją apie šalį ir vietovę, kurioje jis gyvena. Nurodykite jos geografinę padėtį, sužinokite apie joje vyraujantį klimatą, politinį režimą, pagrindines gyventojų ekonominės veiklos rūšis bei išpažįstamą religiją(-s). Pasidomėkite, kokia jos švietimo sistema ir koks procentas vaikų mokosi mokyklose.

b) Pasidomėję pasirinkto filmo herojaus gimtąja šalimi, įsijauskite į jo vaidmenį ir parašykite 1 puslapio dienoraštį apie jo kelią į mokyklą. Aprašykite vietas, sutiktus žmones, gyvūnus, jausmus ir mintis, kylančias einant ilgą kelią.

c) Susiskirstykite į grupes po tris keturis pagal pasirinktą filmo herojų. Įsivaizduokite, kad kuriate filmą apie savo herojaus kelią į mokyklą. Sukurkite scenarijų, remdamiesi savo parašytais filmo herojų dienoraščiais. Scenarijuje paminėkite vietas, kuriose filmuosite, veikėjus, kuriuos kalbinsite, pamėginkite aprašyti ir filmo scenų seką. Kurdami scenarijų, pagalvokite, kaip galite į jį įtraukti kuo daugiau informacijos apie pasirinkto herojaus gyvenimo būdą, supažindinti žiūrovą su jo savybėmis.

2 Meninis ugdymas, bendrosios kompetencijos, dorinis ugdymas

Pagalvokite, kuo yra ypatingas jūsų kelias į mokyklą. Ar būtų galima apie jį sukurti filmą?

- a) Eidami į mokyklą ar iš jos, stebėkite aplinką ir nufotografuokite objektus, įvykius, kurie patraukia jūsų dėmesį. Pasirinkite penkias nuotraukas ir sudėkite jas į seką, kuri pasakotų istoriją. Nuotraukas atsispausdinkite ir atsineškite į klasę. Susiskirstę į grupes po keturis penkis, pristatykite savo istorijas grupėse. Diskutuokite, kuri nuotraukų seka aiškiausiai perteikia istoriją, kokių panašumų bei skirtumų pastebėjote nuotraukose, kas jus nustebino ir pan.
- b) Pasidalinę įspūdžiais, kiekvienas išsirinkite vieną patikusią klasės draugo(-ės) padarytą nuotrauką. Įsivaizduokite, kad nuotrauka yra vidurinis filmo kadrų sekos kadras. Nupieškite prieš jį ir po jo einantį kadrą. Pasistenkite, kad trijų kadrų seka pasakotų istoriją.

(Jeigu turite filmuojančius mobiliuosius telefonus ar kameras, šios užduoties „a“ dalį galite atlikti, filmuodami savo kelią į mokyklą. Filmuotos medžiagos trukmė neturėtų būti ilgesnė nei 1–2 minutės, kad galėtumėte peržiūrėti vieni kitų darbus klasėje.)

3 Meninis ugdymas, bendrosios kompetencijos, dorinis ugdymas, socialinis ugdymas, informacinės technologijos

Pasidomėkite, kaip į mokyklą keliavo jūsų seneliai. Sukurkite 3–4 minučių garso pasakojimą pirmuoju asmeniu apie jų kelią. Jei turite išlikusių senelių nuotraukų, istoriją papasakokite naudodamiesi „Photo Story“ programa. (Joje galite integruoti nuotraukas ir garso pasakojimą.)

4 Bendrosios kompetencijos, dorinis ugdymas, socialinis ugdymas, kalbos

Pasidalinkite į dvi grupes ir surenkite debatus apie savanorystę besivystančiose pasaulio šalyse. Viena grupė debatams ruošiasi formuluodama argumentus, patvirtinančius savanorystės programų naudą, kita grupė ieško teiginių, pabrėžiančių savanorystės trūkumus. Abiem grupėms rekomenduojama naudotis lietuvių, savanoriavusių užsienio šalyse, interviu bei tinklaraščiais, pažįstamų, draugų atsiliepimais, tarptautinės organizacijos UNICEF, Raudonojo Kryžiaus draugijos, savanoriškos veiklos centrų interneto svetainėmis ir kt. šaltiniais. Debatų metu atkreipkite dėmesį į savanorystės programų įtaką savanorio(-ės) asmenybei bei šaliai, kurioje savanoriaujama, ir jos žmonėms.

5 Meninis ugdymas, bendrosios kompetencijos, dorinis ugdymas, socialinis ugdymas, informacinės technologijos

Perskaitykite filmo „Pakeliui į mokyklą“ leidinio, skirto spaudos atstovams, keturias paskutines dalis: „Capturing Life“, „Voices of Reality“, „Today“ ir „Transmitting a Feeling“. Medžiagą rasite adresu: <http://medias.unifrance.org/medias/199/173/110023/presse/on-the-way-to-school-presskit-english.pdf> arba į „Google“ paiešką įvedę raktinius žodžius: „on the way to school documentary press kit“. Perskaitę tekstus klasėje diskutuokite: kodėl filmo kūrėjai „Pakeliui į mokyklą“ kūrimą apibūdina kaip procesą, peržengiantį filmo kūrimo ribas? Kuo skiriasi dokumentinio filmo kūrimas nuo vaidybinio? Kaip apibūdintumėte filmo režisieriaus ir filmo herojų santykius, etines dilemas? Kokių savybių turi turėti žmogus, norintis kurti dokumentinį kiną? Kaip gimsta dokumentinių filmų temos? Ar jūs norėtumėte sukurti dokumentinį filmą? Jei taip, apie ką?

6 Meninis ugdymas, bendrosios kompetencijos

Apačioje pateikiami aštuoni filmo kadrai, kuriuose vaizduojami „Pakeliui į mokyklą“ herojai. Sugrupuokite kadrus poromis, remdamiesi dviem kriterijais: tuo pačiu filmavimo planu ir panašaus pobūdžio informacija, kurią jie suteikia.

Žodynelis, skirtas šio filmo aptarimui

Dokumentinis filmas – tai filmas, kuris kuriamas filmuojant realius gyvenimo įvykius ir tikrovėje egzistuojančias asmenybes, o ne sukurtus personažus (kuriuos įkūnija profesionalūs aktoriai). Dokumentiniai filmai dažnai kuriami naudojant tik natūralų apšvietimą ir natūralius garsus. Filmuojama natūraliose vietose, dirbtinai jų nekeičiant ir specialiai nepritaikant filmavimui. Kino kamera, filmuojant dokumentinį filmą, dažnai juda „laisvai“, yra filmuojama „nuo peties“. Toks filmavimo būdas skiriasi nuo vaidybinio filmo filmavimo, kai yra naudojami papildomi prietaisai: kameros stovai, bėgiai, kranai ir pan. Dokumentinio filmo scenarijus būna labai abstraktus, jame – mažai detalių. Jis dažnai kinta jau per filmavimą, o kartais paaiškėja tik jau montuojant filmą.

Filmo kadras (anglų k. *film frame*) – tai nejudantis vaizdas, iš tokių kadrų sudaryti judantys vaizdai – filmai. Pvz., sukantis kino juostai, per vieną sekundę ekrane projektuojami 24 kadrai (nejudantys vaizdai). Filmo kadras turi ir antrąją reikšmę, kuri anglų kalba vadinama *film shot*. Vartojamas antrąja reikšme filmo kadras apibūdina nenutrūkstamą filmavimą nuo kameros įjungimo momento iki jos išjungimo. Kadrai gali būti ilgos trukmės – **ilgi kadrai** ir trumpos trukmės – **trumpi kadrai**.

Filmo montažas – tai filmo kadrų atrinkimas ir sudėliojimas į vieną seką, kuri galiausiai ir sudaro filmą. Montažas yra techninis ir kūrybinis filmo postprodukcijos procesas. Jis veikia filmo nuotaiką, ritmą, struktūroja pasakojimą. Montuojant filmą, atliekamas filmo vaizdo ir garso montažas.

Filmavimo planas reiškia atstumą nuo kameros iki objekto (daikto, žmogaus), kurį filmuojame. Filmų kūrėjai, norėdami atskleisti vidinę herojaus būseną ir parodyti jo išgyvenimus, dažniausiai filmuoja iš labai arti, tai yra renkasi **stambų planą**. Įprastas stambus planas – veikėjo veidas beveik per visą ekraną. Stambus planas taip pat naudojamas, siekiant parodyti kokį nors daiktą iš labai arti. (Dažnai stambiu planu vaizduojamas daiktas ar jo dalis, kuri kelia grėsmę filmo veikėjams.) Norėdami pavaizduoti kelių žmonių pašnekesį ar žmogų „iki pusės“, kūrėjai naudoja **vidutinį planą**. Jeigu norima nufilmuoti didelę erdvę (pvz., pievą, namą, kaimą, miestelį) arba filmo herojų iš toli, renkasi **bendrą planą**.

Garso takelis – tai visi garso elementai filme: triukšmas, veikėjų dialogai ar monologai, balsas už kadro, muzika, garso efektai, kurie lydi filmo vaizdus. Garsai gali būti **natūralūs** – susiję su filmo veiksmu ir jo erdve (pvz., melodija, kurią pianinu groja filmo veikėja) ir **nenatūralūs** – ne susiję su filmo erdve, o įrašomi atskirai ir vėliau sumontuojami su vaizdu (pvz., pianino melodija veikėjams vaikščiojant miške).

Kameros rakursas – tai kameros padėtis pagal aukštį ir atstumą nuo filmuojamo objekto (daikto, veikėjo ar kelių veikėjų) arba, kitaip tariant, žiūrėjimo kampas. Kameros padėtis nulemia tai, kaip žiūrovai matys filmuojamą daiktą, veikėją ar filme vykstančius įvykius: žvelgs į juos „**akių lygiu**“ (kamera laikoma žmogaus akių ar filmuojamo daikto lygyje) ar „**iš apačios**“ (kamera laikoma žemiau filmuojamo objekto), galbūt „**iš aukštai**“ (kamera laikoma aukščiau filmuojamo objekto) arba iš labai aukštai – „**iš paukščio skrydžio**“, o gal matys filmo veikėjų pokalbį iš labai arti, nes žvelgs vienas iš jų „**per petį**“. Kameros rakursas taip pat gali būti vadinamas subjektyviu arba objektyviu. Jei filme vykstančius įvykius stebime herojaus akimis, tai yra **subjektyvus kameros rakursas** (pavyzdžiui, jei filmo veikėjas į veiksmažį žvelgia stovėdamas labai aukštai arba labai žemai, kamera taip pat filmuos iš ten, kur stovi veikėjas). Jei herojų ir jo gyvenimą matome tarsi iš šalies, vadinasi, nufilmuota naudojant **objektyvų kameros rakursą**. Toks rakursas dažniausiai pasirenkamas **dokumentiniuose filmuose**.

„Objektyvi kamera“ – tai kameros rakursas, kuris padeda žiūrovui palaikyti atstumą nuo filmo veikėjų ir išlaikyti „saugią“ stebėtojo poziciją. Neretai žiūrovas ekrane žvelgia ne veikėjo žvilgsniu, bet žiūri į patį veikėją. Šis rakursas dažnai naudojamas dokumentiniuose filmuose.

Paralelinis montažas – tai filmo montažo būdas, kuriuo siekiama sukurti įspūdį, kad skirtingose vietose besirutuliojantys įvykiai vyksta tuo pat metu, tai yra paraleliai vieni kitiems. Paralelinis montažas labai dažnai naudojamas veiksmo filmų gaudynių scenose (pvz., nusikaltėlių veiksmai montuojami pakaitomis su juos mėginančių surasti policininkų veiksmais). Jis taip pat pasitelkiamas, norint susieti erdviniais ar filmo veikėjų tarpusavio ryšiais nesusijusias istorijas.

Stebėjimo dokumentika – dokumentinių filmų rūšis. Jos atstovai paprastai stebi savo herojų(-us) jų kasdienėje aplinkoje. Išlikdami nepastebimi, jie nesikiša į herojų gyvenimo įvykius, jų nerežisuoja ir neprovokuoja. Stebėjimo dokumentikos filmuose yra naudojami natūralūs, diegetiniai, garsai, atsisakoma dialogo tarp filmo kūrėjų ir herojų bei **balso už kadro**.

Projekto rengėjas:

Projekto partneriai:

Projektą iš dalies finansuoja:

LIETUVOS
KULTŪROS
TARYBA

www.mokausiiskino.lt

© „Skalvijos“ kino centras, 2015

© Mokausi iš kino, 2015